

त्रिशोकः काण्वः। इन्द्रः, १ अग्नीन्द्रौ। गायत्री।

आ घा ये अग्निमिन्धते स्तृणन्ति बर्हिर्ः। अनुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा ॥ ८.०४५.०१

ये। अग्निम्- पावकं सत्कृतुम्। इन्धते- उद्दीपयन्ति। येषाम्। इन्द्रः। युवा- तरुणः। सखा- मित्रभूतः। ते। आ- आभिमुख्येन। आनुषक्- आनुपूर्व्येण। बर्हिः- आसनम्। स्तृणन्ति- सजीकुर्वन्ति ॥१॥

बृहन्निदिध्म एषां भूरि शस्तं पृथुः स्वरुः। येषामिन्द्रो युवा सखा ॥ ८.०४५.०२

एषाम्। इध्मः। बृहत्- महान्। भूरि- प्रभूतम्। शस्तम्- स्तोत्रम्। स्वरुः- दीप्तिः शब्दो वा। स्वरु- शब्दोपतापयोः। पृथुः- महान्। येषामिन्द्रो युवा सखा ॥२॥

अयुद्ध इद्युधा वृतं शूर आजति सत्वभिः। येषामिन्द्रो युवा सखा ॥ ८.०४५.०३

अयुद्धः- स्वतो युद्धरहितः सन्। युधा- युद्धोद्देशेन। वृतम्- आवृतम्। शूरः- समर्थः। सत्वभिः- स्वकीयैर्बलैः। आजति- नमयति। ॥३॥

आ बुन्दं वृत्रहा ददे जातः पृच्छद्वि मातरम्। क उग्राः के ह शृण्वरे ॥ ८.०४५.०४

जातः- उत्पन्न एव। वृत्रहा- इन्द्रः। के के। उग्राः- उद्गूर्णाः। शृण्वरे- श्रूयन्ते। इति। मातरम्- स्वजननीमदितिमखण्डप्रकृतिम्। वि- विशेषेण। पृच्छत्- पृच्छति ॥४॥

प्रति त्वा शवसी वदद्विरावप्सो न योधिषत्। यस्ते शत्रुत्वमाचके ॥ ८.०४५.०५

त्वा- त्वाम्। प्रति। शवसी- बलीयसी अदितिः। वदत्- अवदत्। यः। ते- तव। शत्रुत्वम्- रिपुत्वम्। आचके- कामयते। सः। गिरौ- पवते। अप्सः- दर्शनीयः। न- च। योधिषत्- योधयति। इति ॥५॥

उत त्वं मघवञ्छृणु यस्ते वष्टि ववक्षि तत्। यद्वीळयासि वीळु तत् ॥ ८.०४५.०६

उत- अपि च । त्वम् । मघवन्- इन्द्र । शृणु । यः- यत् । वष्टि- कामयते । तत् । ववक्षि- आवहसि ।
यत् । वीळयासि- दृढीकरोषि । तत् । वीळु- दृढं भवति ॥६॥

यदाजिं यात्याजिकृदिन्द्रः स्वश्वयुरुप । रथीतमो रथीनाम् ॥ ८.०४५.०७

यत्- यदा । स्वश्वयुः- शोभनाश्वकामः । आजिकृत्- युद्धकृत् । आजिम्- युद्धम् । याति- गच्छति ।
तदा । रथीनां रथी- महारथो भवति ॥७॥

वि षु विश्वा अभियुजो वज्रिन्विष्वग्यथा वृह । भवा नः सुश्रवस्तमः ॥ ८.०४५.०८

विश्वाः- सर्वाः । अभियुजः- अभियोक्त्रीः प्रजाः । वज्रिन्- वज्रपाणे । विष्वक् यथा भवन्ति तथा ।
वि- विशेषेण । सु- सुष्ठु । वृह- छिन्धि । नः- अस्माकम् । सुश्रवस्तमः- अतिशयेन श्रुतिमान् ।
भव ॥८॥

अस्माकं सु रथं पुर इन्द्रः कृणोतु सातये । न यं धूर्वन्ति धूर्तयः ॥ ८.०४५.०९

यम् । धूर्तयः- हिंसकाः । न । धूर्वन्ति- हिंसन्ति । तम् । रथम् । इन्द्रः । सातये- लाभाय ।
अस्माकम्- नः । पुरः- पुरतः । सु- सुष्ठु । कृणोतु- करोतु ॥९॥

वृज्याम ते परि द्विषोऽरं ते शक्र दावने । गमेमेदिन्द्र गोमतः ॥ ८.०४५.१०

शक्र- शक्त । इन्द्र । ते- तव । द्विषः- द्वेष्टन् । परि वृज्यामः- त्यजामः । ते- तव । गोमतः-
चिद्रश्मियुक्तस्य । दावने- दाने । अरम्- पर्याप्तम् । गमेम- गच्छेम । इत्- एव ॥१०॥

शनैश्चिद्यन्तो अद्रिवोऽश्वावन्तः शतग्विनः । विवक्षणा अनेहसः ॥ ८.०४५.११

शनैः । चित्- एव । यन्तः- गच्छन्तः । अद्रिवः- वज्रिन् । अश्वावन्तः- प्राणतुरगवन्तः ।
शतग्विनः- प्रभूतगतिशीलाः । विवक्षणाः- वोढारः । अनेहसः- अनघा भवेम ॥११॥

ऊर्ध्वा हि तै दिवेदिवे सहस्रा सूनृता शता । जरितृभ्यो विमंहते ॥ ८.०४५.१२

ऊर्ध्वा- उत्कृष्टा । हि- खलु । ते- तव । दिवेदिवे- प्रतिदिनम् । सहस्रा शता- अनन्ता । सूनृता- प्रियहितवाक् । जरितृभ्यः- स्तोतृभ्यः । विमंहते- विशेषेण यजमानो यच्छति ॥१२॥

विद्वा हि त्वा धनंजयमिन्द्र दृष्ट्वा चिदारुजम् । आदारिणं यथा गयम् ॥ ८.०४५.१३

धनञ्जयम्- सम्पल्लम्भकम् । इन्द्र । दृष्ट्वा- दृढानाम् । चित्- अपि । आरुजम्- भञ्जकम् । आदारिणम्- आदतारम् । गृहम्- कुटुम्बमिति भावः । यथा- इव । विद्वा- जानीमः ॥१३॥

ककुहं चित्त्वा कवे मन्दन्तु धृष्णविन्दवः । आ त्वा पणिं यदीमहे ॥ ८.०४५.१४

ककुहम्- मुख्यम् । त्वा- त्वाम् । कवे- क्रान्तदर्शिन् । धृष्णो- शत्रुधर्षणशील । इन्दवः- क्लेदनशीला रसाः । मन्दन्तु- तोषयन्तु । पणिम्- धनिनम् । त्वा- भवन्तम् । आ- आभिमुख्येन । ईमहे- याचामहे ॥१४॥

यस्तै रेवाँ अदाशुरिः प्रममर्षे मघत्तये । तस्य नो वेद आ भर ॥ ८.०४५.१५

यः । रेवान्- धनवान् । अदाशुरिः- लोभी । मघत्तये- धनमत्तः सन् । प्रममर्षे- अभ्यसूयति । तस्य । वेदः- धनम् । नः- अस्मभ्यम् । ते- त्वम् । आभर- आहर ॥१५॥

इम उ त्वा वि चक्षते सखाय इन्द्र सोमिनः । पुष्टावन्तो यथा पशुम् ॥ ८.०४५.१६

पुष्टावन्तः- घासयुक्ताः । पशुम्- गावम् । यथा- इव । इमे- एते । सखायः । इन्द्र । सोमिनः- रसनिष्पादकाः । त्वा- त्वाम् । वि चक्षते- विशेषेण पश्यन्ति ॥१६॥

उत त्वाबधिरं वयं श्रुत्कर्णं सन्तमूतये । दूरादिह हवामहे ॥ ८.०४५.१७

अबधिरम् । श्रुत्कर्णं- अस्मदाह्वानं श्रूयन्तम् । सन्तम्- साधुम् । त्वा- त्वाम् । ऊतये- वृद्धये । दूरात् । इह- अत्र । वयम् । हवामहे- आह्वयामः ॥१७॥

यच्छुश्रूया इमं हव दुर्मर्षं चक्रिया उत । भवैरापिर्नो अन्तमः ॥ ८.०४५.१८

यत्- यदि । शुश्रूयाः- शृणुयाः । इमम्- एतत् । हवम्- आह्वानम् । तर्हि । नः- अस्माकम् ।
अन्तमः- अन्तिकः । आपिः- बन्धुः । भव । दुर्मर्ष- दुःसहं बलम् । चक्रियाः- कुर्याः ॥१८ ॥

यच्चिद्धि ते अपि व्यथिर्जगन्वांसो अमन्महि । गोदा इदिन्द्र बोधि नः ॥ ८.०४५.१९

यत्- यदा । व्यथिः- व्यथिताः । जगन्वांसः- प्रपन्नाः । ते- त्वाम् । वयम् । अमन्महि- मननं कुर्मः ।
तदा । गोदाः- चिद्रश्मिदायकः सन् । इन्द्र- परमेश्वर । नः- अस्मान् । बोधि- बुद्ध्यस्व ॥१९ ॥

आ त्वा रम्भं न जिब्रयो ररम्भा शवसस्पते । उश्मसि त्वा सधस्थ आ ॥ ८.०४५.२०

शवसस्पते- बलाधिदैवत । त्वा- त्वम् । जिब्रयः- जीर्णाः । आ रम्भं न ररम्भ- आलम्बनमिव
कुर्मः । त्वा- त्वाम् । सधस्थे- यज्ञसदसि । आ- आभिमुख्येन । उश्मसि- कामयामहे ॥२० ॥

स्तोत्रमिन्द्राय गायत पुरुनृम्णाय सत्वने । नकिर्यं वृण्वते युधि ॥ ८.०४५.२१

नकिः- न कोपि । यम् । युधि- युद्धे । वृण्वति- वारयति । तस्मै । इन्द्राय । पुरुनृम्णाय-
प्रभूतपौरुषाय । सत्वने- महासत्त्वाय । स्तोत्रम्- साममयम् । गायत- कीर्तयत ॥२१ ॥

अभि त्वा वृषभा सुते सुतं सृजामि पीतये । तृम्पा व्यश्रुही मदम् ॥ ८.०४५.२२

वृषभ- वर्षक । त्वा- त्वाम् । सुते- रसे निष्पन्ने । सुतम्- निष्पन्नं रसम् । पीतये- अनुभूतये ।
सृजामि । तृम्प- तृप्तो भव । मदम्- हर्षम् । व्यश्रुहि- अनुभव व्याप्नुहि ॥२२ ॥

मा त्वा मूरा अविष्यवो मोपहस्वान् आ दभन् । माकीं ब्रह्मद्विषौ वनः ॥ ८.०४५.२३

मूराः- मूढाः । उपहस्वानः- परिहासं कुर्वन्तः । अविष्यवः- रक्षाकामाः । त्वा- त्वाम् । मा । आ
दभन्- हिंसन्तु । ब्रह्मद्विषः- ब्रह्मद्वेषिणः । माकीम्- मा । वनः- भजन्तु ॥२३ ॥

इह त्वा गोपरीणसा महे मन्दन्तु राधसे । सरो गौरो यथा पिब ॥ ८.०४५.२४

इह- अत्र । त्वा- त्वाम् । गोपरीणसा- चिद्रश्मिसम्पन्नचित्तेन । महे- महत्यै । राधसे- संसिद्धयै ।
मन्दन्तु- उपासकास्तोषयन्तु । गौरः- कृष्णमृगः । सरः- सरोवरम् । यथा- इव । पिब-
रसमनुभव ॥२४॥

या वृत्रहा परावति सना नवा च चुच्युवे । ता संसत्सु प्र वौचत ॥ ८.०४५.२५
या- यानि धनानि । वृत्रहा- इन्द्रः । परावति- दूरदेशे । सना- पुराणानि । नवा- अभिनवानि । च ।
चुच्युवे- प्रेरितवान् । ता- तानि । संसत्सु- सभासु । प्र वौचत- प्रशंसत प्रब्रूत ॥२५॥

अपिबत्कद्रुवः सुतमिन्द्रः सहस्रबाह्वे । अत्रादेदिष्ट पौंस्यम् ॥ ८.०४५.२६
कद्रुवः- कद्रोः । पिङ्गलवर्णस्य । दीप्तिमत इति भावः । सुतम्- निष्पन्नं रसम् । इन्द्रः । सहस्रबाह्वे-
सहस्रदानाय । अपिबत्- अन्वभवत् । अत्र । पौंस्यम्- पौरुषम् । अदेदिष्ट- अदीप्यत ॥२६॥

सत्यं तत्तुर्वशे यदौ विदानो अह्वाय्यम् । व्यानट् तुर्वणे शमि ॥ ८.०४५.२७
तुर्वशे- त्वरमाणे । यदौ- याज्ञिके । यजते इति यदुरिति शब्दकल्पद्रुमे । नियते वा । यम उपरमे ।
सत्यम् । अह्वाय्यम्- प्रातःकरणीयमनुष्ठानम् । विदानः- लम्भयन् । तुर्वणे- युद्धे । शमि- शमम् ।
व्यानट्- व्याप्तवान् ॥२७॥

तरणिं वो जनानां त्रदं वाजस्य गोमतः । समानमु प्र शंसिषम् ॥ ८.०४५.२८
वः- युष्माकम् । जनानाम्- विशाम् । तरणिम्- तारकम् । त्रदम्- शत्रुतर्दयितारम् । गोमतः-
धेनुमतश्चिद्रश्मियुक्तस्य । वाजस्य- धनस्य दातारम् । समानम्- समम् । प्र शंसिषम्-
अस्तुवम् ॥२८॥

ऋभुक्षणं न वर्तव उक्थेषु तुग्यावृधम् । इन्द्रं सोमे सचा सुते ॥ ८.०४५.२९
ऋभुक्षणम्- महात्मानम् । तुग्यावृधम्- उदकवर्धकम् । इन्द्रम् । सोमे- रसे । सचा- मन्त्रेण सह ।
सुते- निष्पन्ने । उक्थेषु- मन्त्रेषु । वर्तव- वरीतुम् । न- सम्प्रति । स्तौमि ॥२९॥

यः कृन्तदिद्वि योन्यं त्रिशोकाय गिरि पृथुम्। गोभ्यो गातुं निरेतवे ॥ ८.०४५.३०

यः । त्रिशोकाय- भूर्भुवरादित्रिषु स्थानेषु दीप्ताय जीवाय । योन्यम्- चिद्रश्म्यावरणभूतसद्म । पृथुम्- स्थूलम् । गिरिम्- मेघं गिरिं जडप्रतीकम् । गोभ्यः- चिद्रश्मिभ्यः । निरेतवे- निर्गमनाय । गातुम्- मार्गं दास्यन् । वि- विशेषेण । कृन्तत्- अच्छिनत् ॥३० ॥

यद्दधिषे मनस्यसि मन्दानः प्रेदियक्षसि। मा तत्करिन्द्र मृळय ॥ ८.०४५.३१

मन्दानः- सन्तुष्टः । यत् । दधिषे- धारयसि । मनस्यसि- पूजयसि । प्र- प्रकर्षेण । इयक्षसि- यच्छसि । तत्सर्वम् । इन्द्र । मा कः- किं नाकार्षीः । इन्द्र- परमेश्वर । मृळय- आनन्दय ॥३१ ॥

दभ्रं चिद्धि त्वावतः कृतं शृण्वे अधि क्षमि। जिगात्विन्द्र ते मनः ॥ ८.०४५.३२

क्षमि- भूमौ । अधि । त्वावतः- त्वद्विधस्य । दभ्रम्- अल्पम् । चित्- एव । हि- खलु । कृतं कर्म । शृण्वे- श्रूयते । यच्छ्रूयते तच्छतांशमेवेति भावः । शततमी सा तनूर्मे बभूवेति यथा । इन्द्र- परमेश्वर । ते- तव । मनः- चित्तम् । जिगातु- अस्मानभिगच्छतु ॥३२ ॥

तवेदु ताः सुकीर्तयोऽसन्नुत प्रशस्तयः। यदिन्द्र मृळयासि नः ॥ ८.०४५.३३

इन्द्र- परमेश्वर । नः- अस्मान् । यत्- याभिः । मृळयसि- आनन्दयसि । ताः । तव- ते । सुकीर्तयः- शोभनख्यातयः । उत- अपि च । प्रसस्तयः- प्रशंसाः । असन्- भवेयुः । ॥३३ ॥

मा न एकस्मिन्नागसि मा द्वयोरुत त्रिषु। वधीर्मा शूर भूरिषु ॥ ८.०४५.३४

एकस्मिन् द्वयोः त्रिषु भूरिषु- प्रभूतेषु । आगसि- पापेषु । शूर- समर्थ । नः- अस्मान् । मा । वधीः- हिंसीः ॥३४ ॥

बिभया हि त्वावत उग्रादभिप्रभङ्गिणः। दस्मादहमृतीषहः ॥ ८.०४५.३५

त्वावतः- त्वद्विधात् । उग्रात्- उद्गूर्णात् । अभिप्रभङ्गिणः- अभिप्रहर्तुः । दस्मात्- दर्शनीयात् । ऋतीषहः- शत्रुकृतहिंसां सहतः । बिभय- बिभेमि । हि- खलु ॥३५ ॥

मा सख्युः शूनमा विदे मा पुत्रस्य प्रभूवसो। आवृत्त्वद्भूतु ते मनः ॥ ८.०४५.३६

प्रभूतवसो- प्रभूतधन। सख्युः- मित्रस्य। पुत्रस्य- तनयस्य वा। शूनम्- वृद्धम्। मा। विदे- आवेदयामि। ते- तव। मनः- चित्तम्। आवृत्त्वत्- आवर्तयतु ॥३६॥

को नु मर्या अमिथितः सखा सखायमब्रवीत्। जहा को अस्मदीषते ॥ ८.०४५.३७

मर्याः- हे मर्त्याः। अमिथितः- अनाकुष्टः। कः। सखा। सखायं प्रति। जहा- अहं कं जघान। कः। अस्मत्- अस्मत्तः। ईषते- पलायते। इति। ब्रवीति ॥३७॥

एवारै वृषभा सुतेऽसिन्वन्भूर्यावयः। श्वघ्नीव निवता चरन् ॥ ८.०४५.३८

श्वघ्नीव निवता चरन्- शुनकेन दस्युबाधक इव। यः शुनकेन चोरानन्विष्य नाशयति स श्वघ्नी। स यथा करोति तथेन्द्रो देवशुन्या जिज्ञासान्वेषणवेदनप्रतीकभूतया रसं मृगयन्निति भावः। वृषभ- वर्षक। त्वम्। एवारै- एवमागच्छति सोमे रसे। सुते- अभिषुते निष्पन्ने। असिन्वन्- अवधन्। मोचयन्निति भावः। भूरि- प्रभूतं सोमं रसम्। आवयः- अभक्षयः। अन्वभवः ॥३८॥

आ त एता वचोयुजा हरी गृभ्णे सुमद्रथा। यदी ब्रह्मभ्य इददः ॥ ८.०४५.३९

ते- तव। एता- इमौ। वचोयुजा- मन्त्रेण युज्यमानौ। हरी- प्राणतुरगौ। सुमद्रता- कल्याणरथौ। आ गृभ्णे- गृह्णामि। ब्रह्मभ्यः- ब्राह्मणेभ्यः। ईम्- इदं धनम्। ददः- ददासि ॥३९॥

भिन्धि विश्वा अप द्विषः परि बाधो जही मृधः। वसु स्पार्ह तदा भर ॥ ८.०४५.४०

विश्वाः- सर्वान्। द्विषः- द्वेष्टन्। भिन्धि- छिन्धि। परि बाधः- बाधकान्। मृधः- हिंसकान्। जहि- नाशय। स्पार्ह- स्पृहणीयम्। वसु- धनम्। आ भर- आहर ॥४०॥

यद्वीळाविन्द्र यत्स्थिरे यत्पर्शानि पराभृतम्। वसु स्पार्ह तदा भर ॥ ८.०४५.४१

इन्द्र। यत्- या चिद्रश्मिसम्पत्। वीळौ- दृढे। स्थिरे। पर्शानि- विमर्शनक्षमे। मेघे गिरौ वा जडप्रतीक इति भावः। निहिता अस्ति। ताम्। आ भर ॥४१॥

यस्य ते विश्वमानुषो भूरेर्दत्तस्य वेदति। वसु स्पार्हं तदा भर ॥ ८.०४५.४२

ते- त्वया । दत्तस्य- दत्तम् । भूरेः- बहु । यस्य- यद्धनम् । विश्वमानुषः- सर्वे मनुष्याः । वेदति-
जानन्ति । वसु स्पार्हं तदा भर ॥४२ ॥

Dr. Rangraji